

OSNUTAK I. PRVE GODINE ZAGREBAČKOGA KOLEGIJA (1601—1617)

Bieda hrvatskoga naroda na izmaku XVI. stoljeća odrazuje se i u školstvu. Hrvatski narod nije imao u svojoj domovini ni srednje škole, koja bi se i samo iz daleka mogla mjeriti sa zavodima te ruke u naroda prosvietljenog Zapada. »Ostanci ostanaka slavni kraljevina Hrvatske i Slavonije« imali su tada doduše Pavlinsku gimnaziju, ali u Lepoglavi, zabitnom selu, koje nije moglo primiti velikoga broja đaka. U Zagrebu gimnazija na Kaptolu, namijenjena školanju kandidata svećeničkog staleža, bila je skoro bez značenja za obrazovanje svjetovne inteligencije, a bila je i dosta skromna, što se očitovalo malo godina nakon osnutka Isusovačke gimnazije na Griču, kad je katedralni kaptol nagovarao Isusovce, da bi svoj zavod preneli na Kaptol. Skučenog je značenja bila i mala latinska škola u gradu sv. Vlaha. Republika sv. Marka za dugačko vrijeme svoje vladavine od 400 godina nije dala Dalmaciji ni srednje škole za šire narodne slojeve niti je dopustila osnovati takav zavod, na pr. u Splitu u XVIII. stoljeću, premda su gradska občina i neki imućni posebni ozbiljno oko toga nastojali.¹ O Hrvatskoj pod Osmanlijama ne treba ni govoriti. Riedki su naši mladići mogli poći na nauke u inozemstvo.

Bio je dakle čin velikog kulturnog zamašaja, kad je u osvit XVII. stoljeća občina kraljevskog i slobodnog grada na »gričkim goricama« odlučila pozvati Isusovce, da otvore svoj kolegij. Teško da je gradsko vijeće slutilo, da će se na tiesnom području gradića na rubu uljudene Evrope danas sutra iz onako skromnih početaka razviti veliki zavod srednje i visoke nastave, koji je već g. 1633. dobio prvu, a 1652. i drugu katedru za moralno bogoslovlje, g. 1662. tri katedre za filozofiju, a u XVIII. stoljeću katedru za kantsko pravo (1726.), tri katedre za višu teologiju (theologia speculativa, 1746.), napokon g. 1770. katedre za biblijum, hebrejski jezik, crkvenu poviest i crkveno govorničtvo. Iz staroga kolegija, koji je u toku vremena dobio značaj i ime Akademije i g. 1669. prava sveučilišta, razvilo se napokon hrvatsko sveučilište: Alma Mater Croatica u organskoj je vezi s isusovačkom Akademijom u Zagrebu.

¹ VRELA I PRINOSI 12 (1941) 91. 116—118.

Na dlanu je, koliko je starom Zagrebu porasla važnost takvim zavodom, koji je znao brojiti 600, pa čak i preko 700 đaka iz svih hrvatskih zemalja, što je opet imalo utjecaj za međusobno upoznavanje i zbližavanje mladih ljudi raznih krajeva Hrvatske. U tom našem najvećem i najznatnijem učevnom zavodu starije dobe stekli su višu naobrazbu brojni mladići, koji nisu imali sredstava da polaze visoke škole u tuđini, a stekli su je to lakše, što je nastava u Isusovačkim školama bila bezplatna. To je bilo od goleme važnosti po Hrvatsku, jer je lako dobivala potrebiti kadar domaće inteligencije, napose činovnika, častnika, svećenika, redovnika i t. d.

1. — Pisalo se i piše se još i danas, da su Isusovci pozvani u Zagreb za suzbijanje protestanata. Ta se tvrdnja dosad primala kao sigurna stvar premda još nitko za nju nije iznio dokaza. Treba naglasiti, da za to dokazâ nema, a i ne može ih ni biti, jer gornju tvrdnju obaraju zajamčene činjenice. Gradska je občina zagrebačka stvorila odluku, da pozove Isusovce, povodom žučljivih razmirica, što ih je imala s Kaptolom na početku XVII. stoljeća, kad na Griču osim gradskog župnika nije bilo drugog svećenika, pa kad bi župnik bio odsutan, Gričani su bili prinuđeni da za duhovne potrebe zatraže svećenika na Kaptolu. To im je bilo veoma mrzko, pogotovo kad se Kaptol znao osvećivati uzkracivanjem duhovne pomoći. U takvim eto prilikama niknula je misao, da grad pozove Isusovce, koji će ne samo otvoriti latinsku školu, nego i prema potrebi pomagati u duhovnoj pastvi. Gledom na pitanje motiva pozivanju Isusovaca od odlučne je važnosti i zanimljiva činjenica, da je pobuda za to potekla od protestanta Benka Blažekovića, gradskog odvjetnika. Taj nam je važni podatak sačuvao rektor (1618—1623) o. Đuro Forró, koji je prvi počeo pisati povijest zagrebačkoga kolegija, no doveo ju je samo do g. 1618. t. j. do početka svog rektorata.²

Prvi korak za budući kolegij učinili su, koliko se zna, gradski izaslanici, kad su se g. 1601. desili u Požunu (Bratislavi) u vrijeme zasjedanja državnog sabora. Tu su se upoznali s mužem, koji ima najveće zasluge za početak kolegija. Bio je to o. Ivan Žanić (Zanitius), superior rezidencije u Turčianskom Svetom Martinu, odkud je bio i rodom. Njemu priobćise izaslanici zaključak gradskoga vieća o pozivanju Isusovaca u Zagreb i ujedno ga veoma živo zamoliše, da bi se zauzeo kod austrijskog provincijala Alfonza Carilla (1600—1608), neka bi poslao dva Otca, koji će proučiti prilike i obavijestiti starješinu. Žanić se rado odzove i Zagrebčanima obeća, da će još iz Bratislave pisati provincijalu i sve pokrenuti, da im se želja izpuni. Minu ostatak g.

² Izdao E. Laszowski pod naslovom »Povijest zagrebačkih Isusovaca od g. 1606—1618«, u VJESNIKU sr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog ZEMALJSKOGA ARKIVA, XV (1913) str. 161—178.

1601., no željenih Isusovaca nije bilo.³ Godine 1602. boravili su u Pragu izaslanici gradske občine Miško Vernić i poznati Ivan Krušelj, a našao se tamo u isto vrijeme i hrvatski ban Ivan grof Drašković radi nekih poslova kod kralja Rudolfa. Ban, štovatelj i prijatelj isusovačkog reda, preporučio im, neka upotrijebe zgodu i iznesu stvar provincijalu Carillu, koji se upravo nalazi u Pragu. Krušelj i Vernić poslušaju te u ime grada zamole provincijala, da bi se nekoliko Isusovaca nastanilo u Zagrebu: grad će im draga srca dati crkvu Majke Božje i nekoliko manjih beneficija (prebenda), kojima je kolator gradska občina, a također gradilište za budući kolegij i škole, k tome i neke vrtove; neka dakle pošalje koga od svojih redovnika, da se o svemu uvjeri. Tko zna, bi li se Carillo skoro odazvao želji zagrebačke občine, da se nije zauzeo za Zagreb i ugledni ban Drašković: on je stvar osobno preporučio provincijalu izpred Kraljevine i hrvatskoga plemstva, a poslije je u Carilla podržavao zanimanje i pismeno.⁴ I tako g. 1602. bude poslan u Zagreb, da razvidi prilike, o Žanić, a za druga bi mu dodieljen o. Petar Vragović,⁵ čiji je otac u svojem plemićkom dvorcu u Križovljanima kod Vinice skršen od starosti očekivao smrt, a od trideset i šestero njegove djece nije osim Petra bilo ni jednoga drugoga, da mu pruži pomoć za dobru smrt. Žanić i Vragović putujući iz Ugarske u Zagreb zaustaviše se u Križovljanima, i nakon što je sin na zadovoljstvo starca otca izvršio dužni čin pieteta, krenuše obojica u Zagreb. Tu ostadoše samo nekoliko dana, toliko, da razvide prilike, i onda odoše na veliku žalost građana, koji su očito držali, da će Otcu ostati i započeti svoje djelovanje.

Za kratkoga svog boravka u Zagrebu Žanić je našao mjesto, gdje bi se najbolje mogao podići kolegij sa crkvom i školama: to je bio onaj kut, gdje se sastaju iztočni i južni gradski zidovi. Načeo je dakako i pitanje zaklade (fundacije), kojom će se budući zavod uzdržavati, no nije se našlo rješenje. Tek je ban Ivan Drašković svjetovao, neka Isusovci zamole kralja Rudolfa II., da im pokloni neku crkvu, no Žanić odgovori, da oni toga ne će učiniti, već neka se za to zauzmu ban sa saborom. To mu bude obećano. O zakladi je Žanić razpravljao i s gradskim viećem, kojemu je poslije poslao nacrt molbe na kralja, a onda pismom od 4. studenoga 1602. zamolio »bilježnika kraljevine Slavonije« Ivana Šamšinovca u Zagrebu, da bi stvar požurio kod gradskoga vieća, neka što prije pošalje molbu za kralja njitranskom kancelaru. Taj mu bješe obećao, da će se živo zauzeti za tu stvar

³ Dr. F. Fancev, Grada za povijest školskog i književnog rada isusovačkoga kolegija u Zagrebu 1606—1772., STARINE 37 (1934) str. 10.

⁴ Fancev, Grada str. 9. (bilješka).

⁵ Poslao ih je rektor bečkoga kolegija Ferdinand Alber, zamjenik provincijala Carilla, koji je bio odsutan u Španjolskoj.

»ostanaka kraljevine Slavonije« i po kojem svojem službeniku uručiti molbu kralju.

Tri godine poslije radio je za kolegij i mladi o. Ivan Mišljenović u Grazu, zamoljen za to od zagrebačkog sudca Boštizara Vlahovića. Mišljenović je ili sâm glavom ili po komu drugomu zamolio nadvojvodu Ferdinanda, da bi stvar zagovaro kod kralja Rudolfa. Nadvojvoda je to i učinio, ali ne izravno, nego tako, da je stvar preporučio četirima kraljevim savjetnicima. U tom je podpuno uspio. Javlajući tu radostnu viest Vlahoviću 6. siečnja 1606. Mišljenović izriče nadu, da će se Isusovci skoro nastaniti u Zagrebu, koji će se, kad »procvatu škole«, i sam preporučiti, kako se to vidjelo u mnogim gradovima. Iz Mišljenovićeva pisma saznajemo također, da je njegov brat kanonik Vinko Mišljenović već tada odlučio odreći se glogovačke prepoziture u korist budućega kolegija. (Vj. Klaić, Dva priloga za poviest Isusovaca u Zagrebu. Vjesnik Zem. Arkiva XVI, Zagreb 1914., str. 51-53).

Osnivanje zagrebačkoga kolegija pospješila je Bočkajeva buna. Isusovci, na koje su Bočkajevci osobito mrzili, uzmaknuše g. 1604. iz Ugarske i Erdelja i skloniše se u susjedne zemlje. Tako dođe Žanić u Beč, gdje mu se opet nadade prilika da pođe u Zagreb. Boravio je tada u Beču na naukama mladi Isusovac Stjepan Ratkaj iz baronske obitelji Velikotaborske, koji je trebao podieliti baštinu sa svojom braćom Ivanom i Jurjem u Velikom Taboru, a taj se pravni posao morao obaviti pred zagrebačkim kaptolom, koji je vriedio kao locus credibilis. Žanić, vješt pravu i pravnim poslovima, bude određen Ratkaju za pratioca. Glas o njihovu dolasku bješe dopro na Grič, pa kad su se naša dva putnika vozila izpod gradskih zidina, iztrčaaše građani hrpice napolje, da ih pozdrave, a dva ih gradska viećnika pozvaše, da odsjednu u gradu, no putnici su najprije morali posvršiti posao, zarad kojeg su došli. Poslije su građani ponovili svoju želju, što se tiče kolegija, a Žanić im zada rieč, da će sve učiniti, kako bi se osnovao kolegij u njihovu gradu.

Zagrebcani su jako požurivali otvaranje kolegija, a razlog je tome i taj, što su htjeli preteći zagrebačke kanonike, koji kanda su radili o tom, da se Isusovci nasele na Kaptolu. Tako se naime može razumjeti bilježka rektora o. Jurja Dobronokia (iz Dolnje Lendave) u rukopisnoj poviesti šopronjskoga kolegija,⁶ da su Krušelji Vernić u Pragu zatražili u Carilla osnivanje kolegija »ut senatores dictae civitatis contra canonicos Zagrabienses... in aliquo literatorum hominum collegio inducendo praevalerent.« U prilog je takvom shvaćanju okolnost, da su kanonici nakon otvorenja kolegija na Griču više puta molili Isusovce, neka bi svoj zavod preniali na Kaptol. No ono »praevalerent« moglo bi

⁶ Fancev, Grada str. 9 (bilježka 1).

imati i pikantni smisao, da su Gričani htjeli napakostiti kaptolskoj gospodi tim, što bi po Isusovcima dobili školu ugledniju i bolju od kaptolske.

Vriedni povjestnik zagrebačke biskupije i samostana Franjevačkih i Pavlinskih u Hrvatskoj, zagrebački kanonik Toma Kovačević (1664—1724) kaže, da je upravo biskup Šimun Bratulić (1603—1611) uz pomoć bana Draškovića doveo Isusovce u Zagreb, kako bi se dobrim školama umnožio broj obrazovanoga klera.⁷ Farlati tvrdi, da su Isusovci najviše Bratulićevim nastojanjem »primljeni u Grički grad«.⁸ Krčelić je čak znao, da je to Bratulić učinio, kako bi se ulaskao Matiji II. Moguće je, da se Bratulić zauzimao za to, da se Isusovci uvedu u Zagreb, no mi toga ne nalazimo u suvremenim izvorima, a ta šutnja izvora ima moć dokaza, jer pisci početaka zagrebačkoga kolegija ne bi nipošto prešutjeli biskupa, koji je bio i veoma sklon isusovačkom redu i dobrotvor mladoga zavoda.⁹

Zanić je izkupio rječ, te tako rječito i uvjerljivo prikazao važnost Zagreba i mogućnost osnivanja kolegija, da je predobio za stvar viceprovincijala Albera u Beču. To je bilo mnogo, ali nije bilo dosta, jer je trebala odluka vrhovnoga poglavara Klaudija Aquavive, jednog od najvećih generala reda. Velika je i veoma ozbiljna zapreka bila u tom, što za zagrebački kolegij nije postojala zaklada, kakova se hoće za kolegij po propisima isusovačkog reda. Aquaviva je znao odbiti i po dvadeset poziva sličnih zagrebačkomu. Srećom je on bio upućen u teško stanje hrvatskoga naroda, osobito onoga diela, koji je stenjao pod Osmanlijom. Već na početku njegova generalata obavijestio ga je o tom g. 1582. bivši trgovac u Turskoj (od 15. kolovoza 1582. Isusovac) Dubrovčanin Marin Temparičić vanredno zanimljivom spomenicom,¹⁰ poslije bez sumnje i Splićanin o. Aleksandar Komulović, poznati papinski diplomata (od 1. IV. 1599. Isusovac), koji je nakon petgodišnjeg boravka u Rimu g. 1604. bio poslan u Dubrovnik. U Rimu je tada boravio na naukama Pažanin Bartol Kašić, kojem je Aquaviva dao nalog, da sastavi (prvu) slovniciu hrvatskoga jezika. Plemeniti je Aquaviva, kako razabiremo iz njegovih pisama, osjećao veliku sućut za izpaćenim hrvatskim narodom, pa, premda izvori ne kažu, ne možemo se oteti pomisli, da je i ta okolnost odlučivala, kad je general sa svojim viećnicima (asistentima) pretresao pitanje, bi li

⁷ Rukopis Hrv. Akademije II. d. 219. — Izp. Vanino. Pov. filozofske i teološke nastave u Isusovačkoj Akademiji u Zagrebu 1633—1773 (Zagreb 1930), str. 36.

⁸ Illyr. Sacr. V. (1775) 556a.

⁹ O zauzimanju za osnivanje kolegija šute i dva pisma generala Is. reda Klaudija Aquavive Bratuliću od 22. V. 1604. i 9. IX. 1606., dok u onom od 14. VII. 1607. Aquaviva samo zahvaljuje biskupu, što je Otce milostivo primio. (Is. ark., Austr. 2, str. 130. 242; 282).

¹⁰ CROATIA SACRA 4 (1934) str. 155—158.

valjalo prihvatiti poziv Zagreba i otvoriti kolegij, za koji nije postojalo ni najnužnije — vlastita kuća i sigurna sredstva za uzdržavanje života. Ovu teškoću spominje anonimni pisac u tiskanom godišnjaku »Annuae Litterae Societatis Jesu 1608«. Tu je vrlo obširno prikazan osnutak i prvi rad zagrebačke rezidencije i početak gimnazije (str. 565—584), znak, koliko je Red važnost pridievao zagrebačkom zavodu. Tako je razumljivo, da je Aquaviva učinio iznimku te dopustio, da se započne kolegij u Zagrebu, a jako je vjerojatno, da je na njegovu odluku utjecala i nada, da će iz Zagreba stizati pomoć i našem svijetu u Turskoj.

2. — Dobivši povoljnu odluku iz Rima Alber pozove u Beč Žanića i Vragovića, koji je tada bio u Olomucu akademski propovjednik, i daje im obširne upute za njihov znameniti poduhvat, te oni puni nade i dobre volje krenu put Hrvatske. Putem obratiše dva heretika, izpoviedahu katolike, utvrđivahu u vjeri nestalne. Glas o njihovu djelovanju i skorom dolazku stigao je u Zagreb prije njih, pa kad su se napokon prikućili gradu, koji ih je tako željno očekivao, veselju nije bilo kraja. Narod im je hrpimice pošao u susret, a gradsko ih je vieće svečano pozdravilo. Bilo je to na dan svetih apoštola Šimuna i Jude Tadeja, 28. listopada 1606. U prvi kraj smjestio je grad došljake u kuću gradskoga sudca Baltazara Vlahovića, koga je vieće oviastilo da nabavlja Otcima o gradskom trošku hranu, odijelo i sve, što im treba.

Prve nedjelje propoviedao je Vragović u dubkom punoj crkvi sv. Marka i vrlo se svidio, a tako i nekoliko dana poslije Žanić, koji je očito umio hrvatski, pače sve se čini, da je on (u Turčianskom Sv. Martinu) rođen od hrvatskih roditelja. Na to upućuje činjenica, da je tik pred smrt, opraštajući se s Vragovićem, Hrvatsku nazvao svojom domovinom. Nemajući svoje crkve Otcu su s privolom gradskoga župnika i dalje propoviedali u crkvi sv. Marka, a inače pohađali bolestnike, tješili umiruće, poučavali čitave obitelji u kršćanskom življenju, mirili zavađene, rješavali vjerske sumnje, izpoviedali gradski i seoski sviet. Za dva zadnja mjeseca g. 1606. priveli su katoličkoj vjeri šest luterana.

Prisutnost Isusovaca u Zagrebu i njihov rad dao je pobudu i drugima, da živo prionu uz rad. Na Kaptolu se nalazio pust Franjevački samostan, prilično ruševan. Zla su vremena skrivila, da je zamukao sveti pjev braće u lijepoj gotskoj crkvi. Bivši ban Toma grof Erdedi, velik prijatelj reda sv. Franje, za svog boravka na saboru u Bratislavi upozori pismeno ugarskog franjevačkog provincijala, neka odmah pošalje nekoliko braće u Zagreb, jer će inače biskup Bratulić njihov samostan i crkvu dati Isusovcima. Može biti je Erded čuo, da je to želja kanonika, no činjenica je, da Isusovci nisu htjeli na Kaptol, već iz zahvalnosti prema gričkoj občini, koja ih je s ljubavlju primila prognane iz Ugarske.

kako su izjavili Isusovci desetak godina kasnije, kad ih je kano-
nički zbor pozivao, da prenesu kolegij na kaptolsko područje. Erde-
dov je korak urodio dobrim posljedom: franjevački provincijal
poslušava savjet i pošalje iz Ugarske nekoliko braće, koja su s veli-
kom žurbom (*maximis itineribus*) stigla u Zagreb te obnovila sa-
mostan i crkvu. Slično se dogodilo poslije i sa zapuštenim samo-
stanom u Varaždinu.¹¹ Oko g. 1628. oba su samostana imala više
od 24 redovničke braće.

Gradski se sudac Vlahović liepo starao za dva svoja gosta,
no kako mu je kuća bila tiesna, Otcu se bojahu da mu smetaju, a
u drugu nisu mogli udesiti svog dnevnog reda sasvim na redov-
ničku niti razviti djelovanja prema uredbama svoga Reda. Zato im
gradski senat stavi na raspolaganje napuštenu kuću Petra
Kušljanova, kojoj je krov bio ruševan. Prva četiri mjeseca držali
su Otcu slugu za kućne poslove, ali kako je bilo teško naći čovje-
ka, koji bi valjano vodio kućanstvo, zatražiše i dobiše od pro-
vincijala brata pomoćnika, koga napose spominjemo, jer je bio
Španjolac imenom Pedro Morales, prvi brat pomoćnik za-
grebačkoga kolegija. Taj jamačno nije u mladosti slutio, da će
danas sutra djelovati tamo daleko blizu turske granice. Moralesu
je dodijeljena posljednja prazna soba, pa je Kušljanova kućica bila
tako puna, da nije bilo ni sobe za gosta. Trebalo se dakle ogledati
za prostranijom zgradom, jer uz takove stanbene prilike nije se
moglo ni pomisliti na otvaranje škole, a i nezdgodno bi bilo svaki
čas seliti, već stoga, što bi neupućeni građani lako pomislili, da
Isusovci nisu ni s čim zadovoljni. Žanić je uzeo na um i buduć-
nost: trebalo je steći gradilište, gdje će se podići kolegij sa štoti-
nama daka. Oko mu zape o staru zgradu uz gradske zidove »po
redu četvrtu od kaptolskih vrata, a posve blizu gradskom tor-
siju«. Zgrada, puna pukotina, pripadala je nadvojvodi Ferdi-
nandu, kasnijem caru i kralju, toga imena drugomu. Sigurnim
okom je Žanić uočio, da buduća kolegijska zgrada može biti samo
na tom mjestu, jer je postojala nada, da će se moći u svoje vrijeme
odkupiti susjedne kuće i onaj komad zemljišta okolo crkve sv.
Katarine, »odkud sa zidina puca prekrasan vidik na Kaptol i na
Turopolje«. Nije mogao bolje izabrati. Žanić, muž brze akcije, po-
hiti u Graz i rječito razloži nadvojvodi, o čemu se radi. Možda
je već prije poslao, a najkasnije u toj prigodi predao nadvojvodi
predstavku, u kojoj »Patres Societatis Jesu in missione Zagra-
biensi constituti« mole nadvojvodu, da bi im poklonio i porušeni
»samostan svete Katarine«, uz koji je stajala nadvojvodina kuća.
(Krčelić, *Notitiae praeliminares* str. 426). Nadvojvoda, velik pri-
jatelj Isusovaca, drage volje pokloni zgradu i naredi gradskom
senatu, da uvede Otce u njezin trajni posjed. Senat izvrši nalog,

¹¹ E. Laszowski, *Pov. zagr. Isusovaca od 1606—1618*. VJESNIK ZEM.
ARKIVA XV, str. 164.

sav sretan, što se mučno stanbeno pitanje riješilo bez troška po grad.

Valjalo je još, bar privremeno, riješiti pitanje, kako će se uzdržavati započeti kolegij. Dosad su Otcu živjeli od milostinje dobrih ljudi i od prinosa gradske občine, za koje je Žanić izpravno predviđao da će skoro presahnuti, a svakako ne će dotjecati, čim se urunoži osoblje, a to je imalo biti skoro. Trebalo je i popraviti trošnu kuću i obskrbiti nužnim stvarima. U tim nemalim brigama sjeti se Žanić mladoga Stjepana Ratkaja, tada na naukama u Beču, koji bješe nazad dvie godine s njim putovao u Hrvatsku, da uredi pitanje baštine s braćom Ivanom i Jurjem. Ti su Stjepanu, jer je redovnik, poricali pravo na baštinski dio. Stvar je došla na sud, a napokon pred kralja Rudolfa II., koji naloži banu Ivanu Draškoviću, da baštinu podijeli među braću na tri česti, i da Stjepan još iste godine uđe u posjed svoga diela. Juraj se i Ivan i dalje opirahu držeći štetnim po obitelj, da brat redovnik posjeduje dio nekretnina, koje bi napokon za uvijek pripale Redu. Uzevši savjeta u ljudi vještih pravu predložise Stjepanu, da će za njega, dok bude živ, svake godine na prvi dan mjeseca siećnja položiti kod zagrebačkoga kaptola 500 ugarskih forinti; propuste li kada može slobodno bez parnice uzeti dosuđenu mu trećinu nekretnih dobara. Ponuda bude prihvaćena, ugovor podpisan, i još iste godine (1605) dadoše braća Stjepanu u ime putnih troškova 400 for., dok će renta teći od 1. siječnja 1606. S privolom provincijala odstupi Stjepan prvu rentu gradačkom kolegiju, odbivši 100 for. za troškove, što ih je morao učiniti Žanić u poslu rečene baštine. Žanić pokuša, ne bi li pošlo za rukom izposlovati u starješina, da Ratkajevu rentu dodijele siromašnoj zagrebačkoj rezidenciji, budućem kolegiju. Kako je i Ratkaj bio sklon toj namisli, Aquaviva pristade na Žanićev prijedlog. Tako je zagrebačka rezidencija došla u posjed rente od 500 for. već 1. siječnja 1607. i mogla neko vrieme lakše disati.

Kako su građani, a bez stumnje i velikaši s ostalim plemstvom, živo željeli, da se što prije otvori gimnazija, Žanić je ponovno pisao vice-provincijalu Alberu, da bi trebalo poslati profesore. Ujedno se starao, da bi se nekako došlo do zgrade za buduću školu. Iznese stvar pred senat, koji nađe izvrstan izlaz. Blizu poklonjene nadvojvodine kuće stajala je slabo građena crkva sv. Katarine, tada vojno skladište, a uz crkvu ruševine negdašnjeg dominikanskog samostana s prilično prostranim vrtom. Grad sve ovo pokloni za kolegij, dade zidove ožbukati, ruševine očistiti, te, kako veli pisac poviesti kolegija, »od skrovišta žaba i zmija napravi dosta zgodno zaklonište muza«.

Sad je Žanić s većom nadom u uspjeh zaiskao u Albera profesore, a podkriepio molbu s uvjeravanjem, da će od novog zavoda biti Kraljevini velika korist, buduć da upravo strašno oskudijeva klerom i drugim obrazovanim ljudima (in hoc Regno

et in literatis et in clericis pene ad inopiam destituto). Alber doista pošalje dva svećenika i dva magistra, koji stigoše u Zagreb mjeseca svibnja 1607. Bili su to: Čeh o. Martin Slabin, nadstojnik nauka (praefectus scholarum), erdeljski Sas o. Ivan Veghius, koji će naučati gramatiste (3. razred), buduće sintaksiste (4. razred), Slovak iz Turčianskog Sv. Martina magistar Leonard Prešol (lat. Praesul) i magistar Jakob Matiašes, rodom iz Šleske, za početnike (elementaris)¹² i principiste (1. i 2. razred). Među profesorima nema Hrvata, očito stoga, što austrijska provincija nije imala takovih, koje bi mogla poslati u Zagreb. Uostalom tada se u gimnazijama naučavao latinski jezik direktnom metodom, a zato su i početnici morali donijeti u školu nešto znanja latinske slovnice. Poteškoća je u Zagrebu bila u prvi mah u tom, što su mladi đaci bili nejednako obrazovani, a nagrnuli su u novu školu u velikom broju sa svih strana, sigurno i onakvi, koji su dotad učili u inozemstvu. Među đacima bilo je mnogo plemićkih sinova.

Za otvorenje gimnazije, da bude što svečanije, Žanić je odabrao vrijeme, kad će zasjedati hrvatski sabor, a to je bilo oko Duhova (1607). Ne zna se točno dan otvorenja gimnazije. Dobronoki, koji je počeo pisati poznati rukopis »Historia Collegii Zagradiensis« i kao mladić je prisustvovao svečanosti na Griču, kaže, da je otvorenje bilo »adventantibus feriis Pentecostes«, dakle nešto pred Duhove ili zadnjih dana mjeseca svibnja, jer su g. 1607. Duhovi bili 3. lipnja.

Svečanu besjedu na latinskom jeziku trebao je u crkvi sv. Marka izreći o. Veghius pred velikašima, ostalim plemstvom i gradskim prvacima. Veghius je izradio besjedu o odnosu uma i govora (»malo može um bez govorničke vještine«), ali je zbog bolesti nije imao održati, pa je njegovu zadaću preuzeo magistar Prešol.

Svanuo napokon historički dan u poviesti Zagreba i Hrvatske. Na zvuk zvona sabrala se školska mladež u dvorištu čedne gimnazije. Kad je na dani znak krenula procesija s križevima prema crkvi sv. Marka, gradski župnik Petar Kupreš zapjeva himan »Dođi, Duše Stvoritelju«, a ostali prihvatiše. U procesiji su išli zagrebački biskup Bratulić i bosanski biskup Franjo Ergeljski, s njima kanonici kaptola čazmanskoga, ban Drašković, mnoštvo velikaša i plemića, koji su došli na sabor, a sudjelovali su i građani u velikom broju. U crkvi je superior Žanić pjevao votivnu Misu o Duhu Svetom. Na evanđelje, podizanje i blagoslov gruvahu sa gradskih zidina topovi, a na Markovu trgu velike puške tako gromko, da se svijet zagrebačke okolice uplašio, misleći valjda da se oko Zagreba

¹² »Elementarii« nisu istom učili čitati i pisati, nego početke latinske slovnice.

¹³ Tiskane »Annuae Litterae Soc. Jesu 1608.«

bije krvav boj. Nakon službe Božje izrekao je magistar Prešol svoju latinsku besjedu, a onda se opet svrstala procesija i pošla prema školi. Zupnik je Kupreš intonirao »Tebe Boga hvalimo«, očito na hrvatskom jeziku, jer suvremenik veli, da je pjesmu zahvalnicu prihvatilo nepregledno mnoštvo. Opet uzeše grmjeti topovi i praskati puške toliko, da je oblak dima na čas zastro nebo. Na akademiji u školskoj zgradi daci su krasnoslovlili razne pjesme, a Žanić je zahvalio nazočnim biskupima, banu, velikašima, plemstvu i građanima, što su počastili svojom prisutnošću ove siromaške prostorije.

Svečano otvorenje gimnazije odjeknulo je po svoj Hrvatskoj, pa dok je na njemu sudjelovao, čini se, malen broj đaka, domala ih navali toliko, da se teško našlo mjesta za sve. Sam je ban Drašković upisao svog sina Ivana u latinsku školu, za njim se povelu susjedno plemstvo, i za kratko vrijeme škola je brojila do stotinu plemićkih sinova, dok je đaka drugih staleža bilo 200.

Istom je obuka pošla svojim tokom, već su profesori počeli spremati dake za javan nastup na pozornici. Povjestnik kolegija o. Dobronoki kaže, da se tim nastupom htjelo pokazati dvoje: prvo, uspjeh đaka u naukama, a drugo, nadarenost hrvatske mladeži, kojoj samo treba dobar učitelj, da ona pokaže što može. Teško da su zagrebački Isusovci mogli ljepše pokazati svoje štovanje i svoju ljubav prema narodu, u koji su došli djelovati, nego, što su za predmet pozoričkog nastupa odabrali Hrvatsku: mladahni su glumci u pjesmi slavili ljepotu i plodnost Hrvatske i njezinih pojedinih dielova, običaje i vrline naroda (uz drugo jamačno njegovu vjernost i poslovično junaštvo).¹⁴ Nažalost izvori ne pružaju podataka, iz kojih bi se moglo saznati, kako su auktori (čini se, da ih je bilo više) zamislili i izveli taj tako nedramatični predmet, a ne kažu ni u kojem su jeziku bili sastavljeni stihovi. Sudeći po velikom zanimanju slušatelja, koje je prostrani trg sv. Marka jedva mogao obuhvatiti, smjelo bi se zaključiti, da je »poëtica laudatio« davana barem dielom na hrvatskom jeziku, dok je glavni dio svakako bio na latinskom. To je skromni početak onoga znatnoga dramskog rada zagrebačke gimnazije kroz dugačak niz đačkih naraštaja XVII. i XVIII. stoljeća, pa je vriedno zabilježiti povjestni dan prvog im nastupa: taj je bio na Tijelovo 14. lipnja 1607. Trošak za pozornicu podignutu na Markovu trgu namirila je taj put gradska občina, kaošto je to učinila i g. 1558.¹⁵

Godine 1607. radilo se s raznih strana, da se započetom kolegiju namaknu stalni prihodi, a to je bilo prieko potrebno, ako mu se htjelo osigurati nesmetan razvitak. Grad je bio siromašan, pa nije mogao mnogo dati. G. 1606. obećao je davati godi-

¹⁴ Actio comica« imala je ovaj sadržaj: Poëtica laudatio variarum Sclavoniae partium eorumque omnium expressio, quae in singulis earum partium in fructibus, partim in moribus eminent essentque cujusque propria.

¹⁵ VRELA I PRINOSI 2 (1933) str. 44.

mice 40 rajnskih forinti, 20 četvrtaka pšenice, 50 kablčića vina, po 12 četvrtaka ječma i zobi, 10 četvrtaka prosa i 7 vozova siena, ali je dao samo obećani novac i vino. Neki su građani obećali malene novčane prinose (popis prinostnika u Gradi str. 23), a prinose bi trebali Otci sami ubirati idući od kuće do kuće! Sljedeće godine dao je grad u ime putnih troškova o. Zanića i prišlih profesora 125 forinti. Osim toga predao je kolegiju na uživanje mali beneficij sv. Fabijana i Sebastijana s obavezom, da u kapeli tih svetaca (uz crkvu sv. Marka) svakoga tjedna jedan Otac odsluži sv. Misu. Beneficij je imao tri kmeta s livadama, njivama, vinogradom i povrtnjakom izpod južnih zidova grada. Općina je dala Isusovcima na uživanje i svoj mali posjed Ljubljanicu, ali samo na sedam godina, dok se nađe zaklada za kolegij. Na tomu su naime radili i grad i ban Drašković kod Rudolfa II. moleći da za fundaciju kolegija napuštenu od redovnika opatiju Pornavu (Porno, u szombatheljskom kotaru), tada u posjedu židova Filipa Langa, koji je bio u velikoj milosti kod Rudolfa, ili cistercitsku, isto napuštenu, opatiju Sv. Gotharda u Ugarskoj, založenu kalvincu Franji baronu Battyanu. Nije pošlo za rukom,¹⁶ kao ni prijedlog, da bi kralj odkupio imanje Božjakovnu, tada u posjedu Zrinjskih. Predstavkom datiranom u Zagrebu 21. srpnja 1607. obratio se ban Drašković u poslu fundacije na Papu Pavla V., koji mu odgovori 1. rujna: hvali njegovo od drugud mu već poznato nastojanje oko obrane i jačanja katoličke vjere; sad je otčinska njegova ljubav prema banu još porasla, pa ga blagosliva; što se pak tiče kolegija Otaca Družbe Isusove za odgoj mladeži, pomno je razmislio razloge, s kojih je zamolio njega (Papu), da bi ga podigao, te je već naredio apoštolskom nunciju u Grazu (P. A. de Ponte) kod nadvojvode Ferdinanda, neka razvidi što treba učiniti, ako bi se ban na njega obratio u tom poslu. Papa dalje kaže: kaošto ništa žarče ne želi nego da se obnovi katolička vjera u onim krajevima, tako će rado i svim silama bana pomagati u njegovu nastojanju.¹⁷ Financije Svete Stolice bile su tada u jako nepovoljnom stanju, pa Pavao V. uz najbolju volju nije mogao smoci traženu zakladu, i tako Drašković nije uspio ni kod gradačkoga nuncija, ako je, a to je vjerojatno, i njega zainteresirao za stvar.

Dvie odprilike godine poslije (14. listopada 1609.) opet se Drašković obraća Papi molbenicom pisanom u Varaždinu, iz koje saznajemo, da je Papa bio spreman odrediti za fundiranje zagrebačkoga kolegija crkveni beneficij u Hrvatskoj, ako se takav i tolik nađe. Budući, veli Draškoviš takova beneficija sada

¹⁶ Nije uspio g. 1611. ni ban Toma Erded, kad je za zagrebački kolegij molio svetogoththardsku opatiju u Pape Pavla V.

¹⁷ Theiner, Vetera Monum. Slav. merid. II (1875) str. 101.

¹⁸ Pastor, Geschichte der Päpste XII (1927) str. 77ss.

nema, predlaže, da bi se kao podpora zavodu dala prepozitura Bl. Djevice Marije u Zagrebu, kojoj je kolator zagrebački biskup; sad je prepozitura izpražnjena, a kako je biskup Bratulić iskreno sklon Isusovačkom redu, drage će volje dati beneficij kolegiju, ako Nj. Svetost pismom izrazi u tom smislu svoju želju. Beneficij nije velik, ima prihode od žita i vina u vrijednosti od 500 talira. Na kraju Drašković izjavljuje, da bi Nj. Svetost i njega i potomstvo uvelike obvezala, ako bi se udostojala priložiti svoj prinos.¹⁹ Papa je Draškoviću odgovorio veoma lubežno (5. prosinca 1609.) i opet ga pohvalio, što se toliko trudi za napredak katoličke vjere, napose pak za kolegij njegovih »dragih sinova, svećenika Družbe Isusove«. U pogledu izpražnjene prepoziture Bl. Djevice Marije u Zagrebu, on je stvar preporučio zagrebačkom biskupu; Papi će biti drago, bude li mogao i inače što za njega učiniti. Pavao završuje: »Neka Gospodin umnoži u tebi svaki dan sve više svoju svetu milost, a Mi Ti s ljubavlju dajemo svoj apoštolski blagoslov.«

I sabor je, koliko je mogao, želio pomoći kolegiju. Na svojoj sjednici održanoj u Zagrebu 22. veljače 1607., osudio je zagrebačkoga građanina i ljekarnika J a k o b a G a š p a r i n a, koji bješe s karlovačkim oklopnicima (kirasirima) protiv zakonima Kraljevine izvezaio krmke i trebao biti osuđen zapravo radi zločina, što je uveo u Kraljevinu strance, no jer mu je to bilo prvi put, osuđuje se samo na globu od 100 ugarskih forinti, koju će svotu što prije izplatiti »prečastnim Otcima Družbe Isusove u Zagrebu«. ²⁰ Kriomčar Gašparin je taj put prošao samo sa strahom, jer mu je sabor na sjednici od 24. lipnja iste godine kaznu uvjetno oprostio. Fundiranjem kolegija bavio se sabor na sjednici od 13. studenoga 1607. u Zagrebu u odsutnosti bana Draškovića, a pod predsjedanjem banovih zamjenika biskupa Bratulića i podbana Kristofora Mrnjavčića. Sabor je izabrao dva izaslanika, zagrebačkoga kanonika štioća Baltazara Napulja i Nikolu Malenića od Kurilovca, koji će poći kralju u Prag i iznieti želje Kraljevine. Među tima je bila i ova: neka bi se kralj udostojao namaknuti fundaciju za »Otce Družbe Isusove u Zagrebu, koji su suglasnom voljom čitave Kraljevine amo pozvani na korist Domovine«. ²¹

Žanić je neprestano snovao, kako bi postigao, da od »začetog kolegija« (Collegium inchoatum) postane pravi kolegij, i zato je kupovao susjedne kuće i zemljišta; tako je kupio 29. ožujka 1607. od liečnika Daniela Rosenberga, nekoć kratko

¹⁹ Theiner, Vetera Mon. Slav. merid. II (1875) str. 105—106.

²⁰ Šišić, Acta Comititalia IV (1917) str. 479, 490.

²¹ Šišić, Acta Comititalia IV (1917) str. 493. »... ut patrum societatis Jesu, in civitate regia libera Zagrabiensi, qui huc pro bono patriae consensu totius Regni advocati, fundationem benigno et pio in orthodoxam avitamque religionem catholicam ex sua innata gratia et munificentia promovere et clementissime fovere eadem Majestas caesarea dignetur, sollicitabunt«.

vrijeme Isusovca, vinograd sa šumom i s nekoliko jutara zemlje za 90 forinti, od Pavla Husara za 110 for. kuću, koja se nalazila bivšoj nadvojvodinoj na jug (25. siečnja 1607). Susjedna kuća građanina Kristofora Mikulića kupljena je za 90 for. u jeseni iste godine. Sve se moglo platiti gotovim, jer se našlo dobrotvora, među kojima se isticao grof Ivan Drašković; taj je same g. 1607., uz drugo, poklonio 509 talira i sukna za odijela svim ukućanima rezidencije. Zavod se razmjerno dobro razvijao, kad ga (1607.) zateče težak udarac: nenadana smrt njegova osnivača Zanića. U kolovozu vratio se on iz Graza u Zagreb, i još iste noći spopade ga teška disenterija. Spoznavši; da mu se životu primiče kraj, spremi se na smrt. Na njegovu molbu donesoše mu slike prvih četiriju blaženika Isusovačkog reda (Ignacija, Franje Ksavera, Franje Borgije i Alojzija),²² pa on uprievši u njih pogled i dignuvši oči k nebu poljubi ih pobožno i sa suzama, te reče o. Vragoviću: »Razstajemo se, Otče, dielimo se eto jedan od drugoga mi, koji smo u ovom Gospodnjem vinogradu tako složno živjeli. Za ljubav te Kristovu molim, ne daj da se razpane ova misija, izmoljena u Boga tolikim molitvama; naći će se bogoljubni ljudi, koji će je dovesti do pravog kolegija. Ja, kako vidiš, hitim k višnjemu Vodi, kome znam da je naš trud bio drag; kod njega ću zagovarati vašu stvar i preporučiti mu stvar čitave Hrvatske, naše domovine (totiusque Croatiae patriae nostrae negotium commendem). Okriepljen svim sakramentima i primivši podpunu oprost preminu spokojno. Navršio je istom 49 godina, od kojih je u redu sproveo osamnaest. Prije svog ulazka u Družbu Isusovu bio je kanonik u Njitra. Kako je dobro poznao pravo, često je u teškim slučajevima, i na saborima Ugarske bio Isusovcima u pomoći, a odlučno je branio i prava Ugarskoga kolegija u Rimu. Smrt je izniela na javu, u kolikoj je cieni bio kod svih, koji su ga poznavali. Zagreb je za njim proplakao. O njemu se govorilo kao o svetcu. Čitav je grad dolazio da izkaže počast mrtvom njegovu tielu. Jedan čovjek bješe rekao, da bi htio i smrću svojih dvaju sinova odkupiti život o. Zanića, a drugi je izjavio, da nije toliko žalio ni za rođenim ocem, kaošto žali sada za o. Ivanom. Sprovod počastiše biskupi zagrebački i bosanski, častni zbor kanonika, Oci Franjevci i veliko mnoštvo ostalog svieta. Naprvo je išao dugački niz đaka. Mrtvački su oficij molili s čitavim klerom i oba biskupa. Tielo prvog superiora pokopano je u bivšoj kapeli sv. Fabijana i Sebastijana između desne strane oltara i crkvenog zida.²³

²² Dotada je zapravo bio proglašen blaženim samo Alojzij Gonzaga (19. X. 1605).

²³ Tiskane Annuae Litterae Soc. Jesu 1608. str. 572—574. — Vjesnik Zem. Ark. XV, str. 167. — Nažalost nitko se od suvremenika nije sjetio da zapiše dan Zanićeve smrti. Mjesec je smrti ili kolovoz ili početak rujna. Dobronoki veli istinito za Zanića: Huc viro tantum Zagradiense collegium debet, quantum splendidissimae familiae posteritas, e tenuibus subvecta prin-

Na mjesto preminuloga Žanića došao je novi superior o. Grgur Vasarihel, rodom iz Erdelja, koji je nakon godinu dana (1607/1608) poslan u Dolnju Lendavu grofu Kristoforu Banfi, da ga učvrsti u vjeri i da poradi na obraćenju podanika njegova vlastelinstva. (Tu je ostao tri godine, a onda dobi nalog da osnuje misiju u turskom tada Pečuhu). Banfi je naime bio odgojen u luteranskoj akademiji u Grazu, a kad je na Tielovo g. 1608. u Zagrebu čuo propovjed Isusovca o stvarnoj prisutnosti Kristovoj u Euharistiji, postao je katolik.²⁴ Sa svog posjeda protjerao je šest protestantskih propovjednika, a na njihovo mjesto postavio dva katolička svećenika. Osim Vasarihelia došli su u Zagreb Slovak o. Stjepan More i dva Hrvata: o. Ivan Mislenović iz Pokupskoga i Splitsanin o. Ljudevit Lukarić (Lucari). Otvoren je i četvrti razred (Syntaxis), u kojem se naučalo i gradivo petoga razreda (Poësis): profesor je toga kombiniranog razreda bio o. Slabin, koji je ujedno vršio i službu nadstojnika naukâ. Tri su puta ove godine đaci predstavljali na Markovu trgu na pozornici, koju je o svom trošku podizala gradska občina: svaki je put gledalo predstavu golemo mnoštvo naroda (infinîtâ hominum multitudinê spectante): o pokladama, o Tijelovu, kad je sila svieta običavala nagrnuti u Zagreb (tota fere Croatia confluere solet), i na početku nove školske godine prigodom zasjedanja sabora (praesente toto Regno in comitiis). Taj put davala se potresna tragedija »Jeftina kôï«. Mnogi su roditelji, gledajući kako im sinovi liepo predstavljaju, plakali od radosti. Biskup Bratulić u toj je prigodi poklonio đacima za nagradu veoma liepih knjiga.²⁵ Zanimljivo je, kako su Isusovci kušali pobuditi u mladeži mar i volju za učenje: u crkvi sv. Marka izvjesili su na Tielovo dačke radnje, naime pisma i pjesme. Ta mala senzacija, prva u nas izložba đackih radova, privukla je u crkvu sv. Marka ne samo građane, nego i dostojanstvenike duhovnog i svjetovnog staleža, koji su s užitkom čitali sastavke i odgonetali zagonetke i logogrife.²⁶

Ove se godine prvi put spominje, da su neki đaci pošli u duhovni stalež: bila su to trojica, koji su stupili u Pavlinski red. Odsad će svake godine izvjestan broj đaka odabirati duhovni stalež i stupati bilo u Sjemenište bilo u samostane. To vriedi i za poslije osnovane Isusovačke kolegije na Rieci, u Varaždinu i u Požezi, pa su tako Isusovci sve do g. 1773. davali vanjskom kleru i samostanima dobar, često i glavni dio njihova podmladka. Dje-lovanjem tih gimnazija razumljiva je pojava, da je u ono doba

cipiis, debet primo illi fundatori, pietate caeterisque crevit ad summum. (Fancev, Grada 24).

²⁴ Te iste g. 1608. obratili su Isusovci u Zagrebu svojim propovjedima još četiri krivovjerca. Pri tom je važno, da su i ta četvorica došli od drugud u Zagreb. (Annuae Litt. Soc. Jesu 1608, str. 576).

²⁵ Annuae Litt. Soc. Jesu 1608, str. 581—582.

²⁶ O. c. str. 581.

zagrebačka biskupija bolje bila obskrbljena svećenstvom nego danas.

Međutim je zaprijetila opasnost vjerskom jedinstvu Hrvatske i Isusovcima. Novovjerci, dobivši 1606. bečkim mirom slobodu vjeroispovijedanja u Ugarskoj, uprieše na krunidbenom saboru u Bratislavi sve sile, da bi se ukinuo potvrđeni od Rudolfa II. zakonski članak hrvatskog-slavonskoga sabora od 5. srpnja 1604., po kojem katolička vjera ostaje u granicama kraljevinâ Hrvatske i Slavonije jedina priznata, a heretički propovjednici, osobito oni na ozaljskom vlastelinstvu, da se imaju protjerati.²⁷ Madžarski novovjerci, tumačeći vjersku slobodu njima svojstvenim načinom, bučno su zahtievali, da se Isusovci protjeraju iz Hrvatske! Hrvatski Staleži i Redovi na saborskoj sjednici održanoj u Zagrebu 3. rujna 1608., predviđajući navalu na autonomna prava Kraljevine u pogledu vjere na saboru u Bratislavi, dali su svojim ablegatima instrukciju, da u toj stvari nipošto ne popuste. Ablegati su bili ovi: podban Kristofor Mrnjavčić, Franjo Orehovački od Guščerovca, Grgur Pethew de Gerse i Stjepan Patačić. Delegati i velikaši hrvatski, na čelu im bivši ban Ivan Drašković, muževno i odlučno odbiše napadaj i dadoše izjavu ovog sadržaja: Hrvati ne će odstupiti od svog prava i radije će se odcjepiti od ugarske krune, s kojom živu toliko vjekova u zajednici bez ičije sile i po svojoj volji, potražiti će drugi narod i drugoga kralja. S hrvatske je strane na saboru pala i ova rieč: neka pokuša koji Luterov ili Kalvinov pristaša sijati u našoj Kraljevini otrovno svoje sjeme, pa da je hidra s tisuću glava, sve ćemo mu glave odsjeći ili o vrat mu privezati komad stijene i poslati ga niz Savu prema Biogradu, neka tamo pripovieda, kako mu je bilo kod nas. Što se pak tiče Isusovaca, ne može biti ni govora o tom, da bi ih se Staleži i Redovi odrekli. »Ako je,« rekoše Hrvati Madžarima, »vama slobodno u vašoj zemlji držati učitelje po vašoj volji, onda to isto mora biti slobodno i nama.« Prietnja Hrvata s odcjepljenjem od Ugarske bila je posve ozbiljna. Potvrđuje to odlomak pisma bana Tome Erdeda apostolskom nunciju poslije bratislavskoga sabora: »Neka zna Vaše presvietlo i prečastno Gospodstvo, mi bi se bili radije jednostavno razkrstili s ugarskom krunom, nego se razstali s tako svetim Redom...«²⁸

Školske godine 1608/1609 brojila je rezidencija osam članova: pet svećenika, dva magistra i brata Jana Spišaka, Slovaka, koji je kolegiju mnogo godina vjerno i koristno služio. U toku godine prispjela su još tri brata: Slovak Jan Porubski, Matija Berger i Grga Adamoši. Superior je bio Zagrebčanin o. Kristofor Dombri(n)us. Profesora su bila tri, od kojih je Syntaxista naučao i Poeziju (V. razred). Od jeseni

²⁷ Šišić, Acta Comititalia IV (1917) str. 495—496. i V (1918) str. 9.

²⁸ Annuae Litt. Soc. Jesu 1608, str. 575—576.

1609. dobila je Poezija vlastitog profesora i svoju školsku sobu. Na predzadnji dan poklada prikazivali su daci šaljivi komad »Augsburški muktaš« (Augustanus parasitus), a na Veliki Petak kod liepo urešenog Božjega groba »Abrahamovu žrtvu«. Dok se kod prvoga komada publika do sita nasmijala, kod biblijske je drame bilo mnogo suza, pa i glasnog plača, kojeg se nisu stidjeli ni grof Ivan Drašković ni tri biskupa, zagrebački, vesprimski i pečujski.²⁹ — Zbog umnoženoga broja ukućana superior je Dombryn dao napraviti od gređa i dasaka četiri sobe. U tu godinu pada i plemeniti gest poznatog povjestnika i bivšeg propalatina Nikole Ištvanfija, viničkog vlastelina. On se pomno uputio u imovinske prilike rezidencije i našao, da su joj prihodi odveć maleni, te da ovako od rezidencije nikad ne će biti kolegija u punom smislu. Htijući imućne potaknuti, da i oni pridonesu svoj dio za fundiranje budućega kolegija, pokloni Isusovima svoje imanje Paukovrh (Pauli Mons, Pavlov vrh, poslije prozvan Paukovec) u donjozelinskoj župi nedaleko Zagreba, zajedno s 22 kmeta, sa šumama, livadama, poljima i sa svim običajnim podavanjima.³⁰ Svoju darovnicu daje Ištvanfi potvrditi od kralja Matije II., koji je izdao u tu svrhu izpravu s pečatom. Izposlovao je tu kraljevu izpravu grof Ivan Drašković, koji se tada nalazio na bečkom dvoru.³¹

Rezidencija je g. 1610. brojila 11 osoba: šest Otaca (od tih 4 Hrvata: Vragović, Lukarić, Mislenović, Stj. Ratkaj), dva magistra (Štajerac Mihovil Sumner, prof. Poezije, i Hrvat iz Diosa u Ugarskoj Petar Ljubić). Dombryn³² je premješten u Ljubljanu, a na njegovo je mjesto došao o. Martin Kaldá, poznat po madžarskom prievodu Sv. Pisma, koji se izpravljen i dotjeran upotrebljava još i danas. Daci su dva puta izišli na pozornicu: prvi put na početku školske godine, kad su predstavljali »Herkula na razkršću«; u toj prigodi darežljivošću bana Tome Erdeda podijeljene su marljivijim dacima liepe nagrade (insignia praemia). Očito savezno s beatifikacijom Ignacija Lojole (1609) prikazivali su daci 31. srpnja dramu o obraćenju novog blaženika. Pisac poviesti zagrebačkoga kolegija iztiče scenski aparat i velik uspjeh predstave.

Sljedeće godine 1611. rezidencija je došla u posjed prepoziture Bl. Djevice Marije u Glogovnici, nekoć vlasništvo »križarâ, regularnih kanonika sv. Groba«. Osnovana od Andrije II. kroz tri je stoljeća darovima vjernika stekla velik posjed, no za turskih je ratova samostan opustio, a neznatni ostatak imanja

²⁹ Litt. Annuae Zagr. 1609. (Austr. 135. p. 177).

³⁰ O stanju Paukovca gl. moj članak »Imovinske prilike Isusovačkoga kolegija u Zagrebu g. 1766—1773.« KATOLIČKI LIST 1916, str. 121—123.

³¹ Darovnica je u Drž. Ark. u Zagrebu u Acta Collegii Zagr. fas. 8. br. 4., izprava Matije II. ib. fasc. 14. br. 1.

³² Poslije je bio poglavar austrijske provincije (1625—1629).

pripao je zagrebačkim biskupima, koji su taj beneficij podjeljivali kanonicima svoga kaptola. Nakon smrti glogovačkog prepozita Vinka Mišljenovića³³ po savjetu biskupa Bratulića superior Kaldi zamoli u Matije II. tu prepozituru, u čemu i uspije uz preporuku grofa Ivana Draškovića.³⁴ Međutim je biskup Bratulić doznao, da pravo kolacije glogovačke prepoziture pripada zagrebačkom biskupu, pa je i on o kolaciji izdao posebnu izpravu prije nego je stigla Matijina darovnica. Matija je aktom od 11. lipnja 1611. naredio kanonicima Baltazaru Napulju, vikaru, i Matiji Šifroniću, da uvedu zagrebačke Isusovce u posjed Glogovnice,³⁵ dok su biskupiju zastupali u tom činu predijalci Jura Jurnovečki (Urnoczi) i Jura Jagatić. Uvod u posjed prošao je bez smetnje, jedino je grad Križevac osporavao pravo na Trsten blizu Križevca. Kolegij je mogao dokazati i za ovu zemlju da pripada prepozituri, ali, bar do 1628., nije uspio prisiliti Križevčane da na sudu iznesu svoje dokaze. Bilo je radi kolacije prepoziture Isusovcima nezadovoljstva i među zagrebačkim kanonicima, kako razabiremo iz pisma od 28. svibnja 1611., u kojem general Aquaviva superiora Kaldia upućuje na biskupa Bratulića, da sazna, na čemu se osnivaju prigovori kanonika.³⁶ Glogovački se beneficij nalazio u jednom stanju. Od liepe nekoć samostanske crkve stajahu još samo zidovi bez krova, samo pak mjesto Glogovnica sastojalo se od nekoliko biednih seljačkih kućica, u kojima je stanovalo 26 podanika prepoziture, koji su bili više vojnici nego poljođelci. Blizu Glogovnice, a na zemlji prepoziture, živjelo 7 podanika grčke vjere (Valachi Rasciani), koje je tamo naselio kanonik Vinko Mišljenović s obvezom, da napuštenu zemlju očiste i urede i od prihoda davaju običajna podavanja i desetinu, no ti su stranci o poštenju imali posebne nazore, pa nisu htjeli plaćati ni desetine vezane o uživanje zemlje prepoziture, pače su bili toliko drzoviti, da su Isusovcima i njihovim podanicima branili uživanje nekih njiva, livada i šuma! Prepozituri su pripadali još Tkalec (Kalec) s 36 seljaka, koji su bili dužni vršiti neke težačke poslove, Planina s 20 kmetova i neka polja kod Ludbrega, tada dana u zakup barunici Suzani Ratkaj za godišnjih 16 forinti. Čisti prihod od čitave prepoziture iznosio je najviše 200 for., ali je u slabim godinama znao biti mnogo manji. U XVIII. stoljeću kolegij je veoma često davao zemlje prepoziture u zakup za godišnjih 125 for.³⁷

³³ Bio je rektor ugarsko-hrvatskoga kolegija u Bologni, prepozit glogovački i čazmanski. Matković, Recensio episc., archiep., praeposit. canonic. (Zagreb s. a.) str. LXIII.

³⁴ Darovnica Matije II. od 11. V. 1611. u Drž. Ark. u Zagrebu, Acta Coll. Zagr. fasc. 2., str. 56.

³⁵ Farlati, Illyr. Sacr. V, 556.

³⁶ Is. ark., Austr. 2. p. 448.

³⁷ Imovinske prilike Is. kol. u Zagr., KAT. LIST 1916., str. 136.

Hrvatski je sabor opet u proljeću g. 1610. vijećao, kako bi se namaknula fundacija (zaklada) za kolegij; pri tom su pale veoma pohvalne riječi o Isusovačkom redu; mnogi su velikaši i plemići izjavili, da su oni sinovi Družbe Isusove, kojoj duuguju sve, što je dobra u njima; većina ih je naime bila odgojena vani u Isusovačkim školama. Kako su neki ometali razpravljanje, stvar je odgođena na sljedeću sjednicu, koja je održana 23. rujna iste godine u Zagrebu.³⁸ Sabor taj put zaključio, da se rezidenciji dade od dimnice 1.000 ugarskih for.; osim toga Staleži će i Redovi svojim sredstvima nabaviti posjed za zakladu kolegija, bude li gdje takav posjed na prodaju, a međutim će zamoliti kralja, da u tu svrhu podijeli koji crkveni beneficij.³⁹ Na sjednici od 11. siječnja 1611. sabor je opet odredio za istu svrhu 1000 ug. forinti.⁴⁰ Ne znamo, da li je rezidenciji isplaćeno onih prvih 1000 for., no taj drugi zaključak je proveden.⁴¹

Jedanaest osoba, koje sačinjavahu rezidenciju g. 1611., moglo je živjeti od svojih stalnih i vanrednih prihoda te namirivati troškove za zgradu i za crkvicu Majke Božje, koju im je občina dala, ali su poglavari gledali u budućnost i željeli velik i jak kolegij. Srećom, jer bi inače bio zagrebački kolegij ostao neznan zavod. Velik i jak kolegij imao je na umu i iskreni prijatelj Reda ban Toma Erded, kad je 11. siječnja 1611. s još nekoliko odličnika, a u ime hrvatskoga sabora upravio pismo kardinalu Scipionu Borghesu moleći, da bi Sveta Stolica osnovala (fundirala) u Zagrebu seminar poput onih, što ih je već osnovala u Austriji, Moravskoj, Češkoj, Štajerskoj i u mnogim drugim zemljama. Zanimljivo je, kako ban obrazlaže molbu. Kraljevinu Hrvatsku, veli on, u koju su se zaklonili ostanci hrvatskoga naroda, biju neizkazana zla zbog turskih provala, a k tomu je Hrvatska okružena zemljama, koje su okužene krivovjerstvom. Da zlo bude još teže, malo je svećenika, koji umiju latinski, pa nema tko lomiti kruh vjernicima gladnim rieči Božje. Zato smo, da ne budemo kršćani samo imenom, pozvali Otce Družbe Isusove, ali oni ne dostaju za toliku žetvu. Zato je nužno podići seminar za odgoj klera, no mi, iscrpljeni i osiromašeni, toga ne možemo izvesti, a s istog razloga ne možemo slati svojih mladih ljudi na nauke u inozemstvo. Staleži i Redovi zaklinju dakle kardinala, da bi pred Nj. Svetost Pavla V. iznio njihovu molbu o osnivanju seminara pod upravom Isusovačkog reda »u slobodnom gradu na Gričkom brdu kraj Zagreba, koji (slobodni grad) je prijestolnica naše izpa-

³⁸ Lit. Annuae Zagr. 1610. p. 212. — Pisac ovih Annua veli, da je ona prva sjednica bila u svibnju, no to će biti pogriješno, jer i Šišićeva Acta Comititalia imaju g. 1610. samo dvije sjednice: 20. travnja (na Kaptolu) i 23. rujna. Što se pod 20. travnja ne spominje razprava o fundaciji kolegija, posve je razumljivo, jer o toj stvari nije stvoren zaključak.

³⁹ Šišić, Acta Comititalia V (1918) str. 51.

⁴⁰ Šišić, Acta Comititalia V (1918) str. 56.

⁴¹ Is. Ark., Catalogus triennalis III. Zagr. 1611. (Austr. 25. f. 343v).

čene Kraljevine»; sve će ovo obširnije razložiti izaslanik »ciele naše domovine« gospodin I v a n K r u š e l j, doktor obojeg prava, u koga nek izvoli kardinal imati podpuno povjerenje. Pismo je izdano »sa saborske sjednice kraljevina Slavonije i Hrvatske«, a potpisani su samo obćenito »prelati, baroni, velikaši, plemići i ostali Staleži i Redovi istih kraljevina Slavonije i Hrvatske«. ⁴² Zanimljivo je, da među zaključcima saborske sjednice od 11. siečnja 1611. nema onoga, na temelju kojeg se sabor obratio na kardinala Borghesa i po njemu na Papu: ⁴³ to je i razumljivo, jer su se saborski članci slali kralju da dobiju sankciju, pa sabor nije htio tražiti odobrenja dvora da poduzme ovakav korak. Bilo bi vredno znati, kako je došlo do toga zaključka, ali izvori o tom šute. U stvari se išlo za tim, da Hrvati u svojoj zemlji dobiju P a p i n s k i zavod za valjano obrazovanje i odgoj klera, bez tereta za diecezu, ovisan izravno od Svete Stolice, nešto slično, kao na pr. Ilirski Kolegij u Loretu i razni Papinski seminari u Njemačkoj i drugdje, koje bješe osnovao G r g u r XIII.

P a v a o V. odgovori već 30. travnja 1611. »dragim sinovima prelatima, baronima, velikašima, plemićima i ostalim Staležima kraljevina Slavonije i Hrvatske«. Iz odgovora vidimo, da su Staleži i Redovi po Krušelju poslali pismenu molbu i samom sv. Ocu. Papa hvali njihovu skrb za bolji odgoj klera, napose za »osnivanje kolegija i seminara pod upravom naših dragih sinova svećenika Družbe Isusove«: iz svagdašnjeg iskustva zna, kako sveta Crkva ima veliku korist od njihova bogoljubnog i pohvalnog truda u podučavanju i odgajanju mladeži.« Papa želi kolikogod može pomoći ovo spasonosno djelo; najbolje će biti, da se za osnutak rečenoga kolegija podijeli imanje kojeg crkvenog beneficija, prepoziture ili (napuštenog) samostana; no jer takovih beneficija u tim kraljevinama nema, zato je pisao nadvojvodi F e r d i n a n d u, da li bi se tako što moglo dobiti u njegovim zemljama, a nunciju je naredio, da se za tu stvar zauzme kod nadvojvode. Preporuča moljiteljima, napose banu T o m i E r d e d u, čije se junačtvo pročulo svijetom, neka i oni traže zgodan beneficij u Dalmaciji i u nasljednim zemljama nadvojvode Ferdinanda, pa kad nađu, neka ga odmah izvieste, da mogne poduzeti nužne korake. »To pak znajte pod sigurno,« završuje Papa, »da nam je vaše spasenje jako na srcu i da ne čemo, koliko je do nas. ništa propustiti, da doista osjetite oćčinsku ljubav, s kojom Vas u Kristu ljubimo.« ⁴⁴ Istog je dana datirano pismo gradačkom nunciju d e P o n t e, kojemu nalaže, neka pomno izpita i njemu javi, ima li u zemljama nadvojvode Ferdinanda beneficij podesan za zakladu kolegija Družbe Isusove i seminar za domaću mladež, što ga na

⁴² Theiner, Vetera Mon. Slav. merid. II (1875) 114—115.

⁴³ Šišić, Acta Comititalia V (1918) 55—58.

⁴⁴ Theiner, Vet. Mo. Slav. med. II (1875) 115.

slavu Božju i za spasenje duša želi podići u gradu na Gričkom brdu, glavnom gradu kraljevina Slavonije i Hrvatske. Kako je Papa imao ozbiljnu namjeru izpuniti želju Hrvata, vidi se iz njegovih završnih rieči: »U izvršenju ovog zadatka nastoj, da ti djelo, kaošto se nadamo, bude odgovaralo dobrom mišljenju, što ga imamo o tvojoj mudrosti i revnosti.« Stvar Hrvata preporučio je Pavao i izravno nadvojvodi Ferdinandu. Nuncij je poradio u smislu visokog naloga, no trud mu je ostao bez uspjeha. On to javlja iz Judenburga 14. kolovoza 1611. kardinalu B o r g h e s u posve kratko: nadvojvoda veli, da mu se je prije svega skrbiti za svoje narode. Obsirnije izvješćuje isti dan Papu: u zemljama nadvojvode ima crkvenih imanja, koja bi se mogla podieliti zagrebačkom kolegiju; u nedostatku vremena spominje samo dva: prepozituru u P a z i n u, o kojoj ne umije reći koliki su joj prihodi, i Pavlinski samostan u Sv. Petru u šumi (S. Petri in Silva); taj samostan bez stege, s jednim ili dva redovnika, leglo je sablazni i apostazije, jer je, kažu, u toku vremena izišlo iz njega do 30 apostata; prihodi iznose do 2000 forinti. Ozbiljno je nadvojvodi prikazao želju Nj. Svetosti, ali nadvojvoda je odgovorio: on je poslušan sin Nj. Svetosti i veoma bi joj rado udovoljio, no ne može imanja svojih pokrajina podijeliti u korist strane kraljevine; uostalom zagrebački je kolegij nedavno dobio od kralja Ugarske dosta unosnu prepozituru, a postoji nada, da će od kralja dobiti i drugih imanja, osobito kad budu kralju vraćena ona brojna imanja, što su ih oteli »grof Zrinjski i drugi heretici«; tada će kralj moći podignuti ili obskrbiti ne samo jedan, nego i više kolegija; on (Ferdinand) mora se starati za druge kolegije Isusovačkog reda na svojem području, jer to traže »potrebe katolika, opakost heretika te razpuštenost i nestašica svećenstva«; crkvena imanja, ako ih ima, upotriebit će se s jednakom, ako ne i s većom korišću za kolegije njegova područja. Nadvojvoda je čvrst u svojoj odluci, pa nema nade, da bi odustao od nje.⁴⁵ Nije uspio, kako smo već prije napomenuli (bilješka 16.), ni ban E r d e d, kad je Papi predložio, da bi se za fundaciju kolegija pokušala dobiti od kralja imanja napuštene svetogothardske opatije, koju bješe još Ferdinand I. u velikoj novčanoj oskudici založio B a l t a z a r u B a t t y a n u za 26.000 for., a ovaj ju držao već 40 godina. Bit će da Matija II. nije smogao potrebite odkupnine.

U tom nastojanju oko materijalnog osiguranja budućega kolegija, zadesi rezidenciju težak gubitak nenadanom smrću biskupa B r a t u l i ć a (1611), koji je doduše svojim kanonicima znao biti krut gospodar, no Isusovcima je bio vazda dobar. Dok je još bio general Pavlina, dopisivao se s Isusovačkim generalom A q u a v i v o m, čijom je preporkom nekoliko mladih Pavlina mogao smjestiti u Njemačko-ugarskom zavodu u Rimu, a tako i poslije

⁴⁵ Theiner, o. c. str. 115—116; 336—337.

kao sriemski i zagrebački biskup diecezanske i Pavlinske klerike.⁴⁶ Umro je na imanju grofa Kristofora Banfia u Isakocz u, gdje bješe prekinuo putovanje u Eperješ (Prešov) na oktavalni sud u poslovima biskupije. Dan smrti, čini se, nije poznat. Sva je prilika, da je umro pod kraj mjeseca svibnja, jer 6. lipnja papinski nuncij u Pragu Placid de Marca javlja kardinalu Borghesu njegovu smrt.⁴⁷ Mrtvo mu tijelo bi prevezeno u Zagreb za ukop. Da izkažu štovanje i zahvalnost biskupu i dobrotvoru, Isusovci mu izadoše u susret prilično daleko izvan grada. Bratulića je naslijedio iste godine pečujski biskup Petar Domitrović, imenovan od Matije II. (poslije 25. srpnja), a potvrđen od Pape Pavla V. istom 15. srpnja 1613. U čast novoga biskupa izrekao je u stolnoj crkvi latinsku besjedu daroviti magistar Petar Ljubić, stvar svakako neobična, jer Ljubić još nije bio svećenik.

Ove godine (1611.) đaci su s velikim uspjehom predstavljali na pozornici dva puta: najprije poznatu legendu o mladiću, koji je bio učenik apoštola sv. Ivana, pa od njeга se odmetnuo u razbojnike, a sv. Ivan ga je opet vratio na pravi put. Drugi je komad prikazivao zgode iz dramatičnog života pustinjaка sv. Malha. Ovoга je osobno upoznao sv. Jeronim i iz njegovih usta čuo neobične zgode njegova života. Te čudesne zgode i sveto Malhovo življenje potakli su sv. Jeronima, da je godinu dana poslije i sam uzeo provoditi pustinjački život, a onda i napisao kratak životopis sv. Malha.⁴⁸ Pet je đaka te godine prigrlilo redovnički stalež, od tih je jedan stupio u Isusovački red, prvi iz zagrebačke gimnazije. Bio je to sintaksista Ambroz Hari, rodом iz Gornje Lendave, koji je novicijat svršio u Brnu, no u Redu nije nastavio nauka, nego je bio brat pomoćnik i vršio razne kućne poslove, tako u Zagrebu 1623-1627.

3. — Prije nego prijedemo na godinu 1612., kad je rezidencija postala kolegij, reći nam je koju o vjersko-moralnom radu rezidencije. Obilje sačuvanih podataka i posve konkretnih zgoda, daje živu sliku vjersko-moralnog stanja Zagreba i snažnog utjecaja rezidencije za prvih deset godina njezina obstanka, koje su predmet ovoга prikaza. Da ne priedemo određenih granica, izniet ćemo samo nekoliko činjenica i značajnih crtica.

⁴⁶ Imena gl. u A. Veress, *Matricula et Acta alumnorum Collegii Germanici et Hungarici ex regno Hungariae oriundorum*, t. I. *Matricula 1559—1917* (Budimpešta 1917) str. 13—17.

⁴⁷ Theiner, *Vet. Mon. Slav. mer.* II, 116. — Nerazumljivo je, kako je među podpisnike odlukā provincialne sinode u Trnavi (1. kolovoza 1611.) unesen i Bratulić, pa još s »manu propria«. To je i zavelo Farlatia na mišljenje, da je Bratulić umro na povratku s trnavske sinode. (*Illyr. Sacr.* V. 557). Šišić (*Acta Comit.* V. 61) držao je, da je Bratulić umro u sredini kolovoza, dakle poslije sinode.

⁴⁸ Migne, *Patrologia Latina* t. 23. col. 55—62.

Pisac godišnjeg izvješća (1608) kaže, da »ovi krajevi« vrve vješticama (scatent). I u Zagrebu je bilo mnogo žena, koje su živjele od vraćanja i gatanja. Posve je odgovaralo načinu i humanosti Isusovaca, da ih nisu prijavljivali vlastima, nego su ih nastojali poukom i nagovaranjem odvratiti od tih bezumnih i grješnih djela. Same g. 1608. predobili su ovako 30 baba vračara i gatalica! Što se tiče »vještica«, na čast je zagrebačkim Isusovcima, da nisu sudjelovali u njihovu progonu, ali su veledušno vršili težku dužnost kršćanske ljubavi pružajući vjersku utjehu onim nesretnim, često posve nevinim osobama, koje je svjetska vlast proglasila vješticama i osuđivala na smrt.

Više puta spominje se bilo u godišnjim izvješćima (Anuae) bilo u Poviesti kolegija (H. C. Z.), koliko je koje godine protestantna obraćeno na katoličku vjeru. G. 1608. bilo ih je osam,⁴⁹ no petorica od tih nisu bili iz Zagreba. U prvi mah iznenaduje, da je g. 1610. obraćeno 28 luterana i kalvina, no treba znati, da se u plodove rada rezidencije računalo i ono, što je učinjeno i zvan Zagreba, na pr. na misijama i ekskurzijama. Osim toga od tih 28 bio je velik dio došljaka, stranaca, namještenih kod visoke gospode. Tako su biskup Bratulić i ban Erded poslali Isusovcima više svojih ljudi, da ih pouče u katoličkoj vjeri. Među tima se nalazio ugledniji vojnik rođen od kršćanskih roditelja, koji se bješe poturčio te 19 godina živio s Turcima i mnogo im vriedio. Grof Petar Erded, čijom se zaslugom vratio na kršćansku stranu, pošalje i njega Isusovcima, koji ga poučiše u vjeri i pristupiše sakramentima. Obraćenik je učinio kršćanima veliku uslugu, odavši među ostalim, da se Turci spremaju na Petrinju; odmah su popravljeni ruševni zidovi grada i dopremljeno je u tvrđavu dovoljno hrane.⁵⁰ Od devetero krivovjeraca, koji su se 1609. vratili u krilo Crkve, osobito je zanimljiv slučaj kalvinca odlična roda, koji bješe došao u Zagreb, da upozna katoličku vjeru, i da to lakše postigne, odsjede u nekog svećenika. Na nesreću domaćin je bio odan piću, a jednako i njegovi prijatelji, koje je pozvao, da počasti gosta. Bilo je u društvu i svećenika, koji u uživanju pića nisu zaostajali za svjetovnjacima. Kalvinac se teško sablaznio i u sebi ovako razmišljao: »Ako su oči i luči Crkve tama, kolik je onda, o Bože, mrak čitavog tiela? i ako pastiri odani piću gube pamet, šta će biti od ovaca, koje su povjerene njihovu razboru i budnosti? Ne ću ja ovima izručiti svoje duše ni povjeriti svog života. Nek oni brbljaju o svetosti svoje Crkve, ja ću do zadnjega daha uztrajati u onoj, u kojoj sam rođen i odgojen.« Sutradan u pratnji svojih dviju sluga ostavi Zagreb još jače utvrđen u svojoj vjeri. Stigavši do razpela na gradskoj međi za-

⁴⁹ »parvus quidem numerus, sed in civitate catholica, quae Dei est bonitas, vix plures tali labe infecti inventi fuere.« Annuae Litt. Soc. Jesu 1608, str. 571.

⁵⁰ Litt. Annuae Resid. Zağr. 1610. (Austr. 133. str. 211—212).

gleda se u Isusa na križu i bude u duši tako potresen, da se zanesvjestio, pao s konja i ostao ležati s licem na zemlji. Sluge vidjevši, da im je gospodar sišao s uma, pobjegnu od straha, da ih se možda ne bi pozvalo na odgovornost. Na sreću naide onuda pečujski biskup Petar Domitrović, koji je jadnika dobro poznao, dozove sluge, dade ga odjevena odvesti u svoju kuriju i odmah pozove jednog Oca, da bude u pomoći bolesnomu prije nego izdahne. Otac doleti i našavši ga oporavljena razjasni mu, zašto je dobrota Božja pripustila tu nezgodu, i upozori ga, da je opasno opirati se Božjem pozivu. Kalvinac izjavi, da će svakako prigrliti katoličku vjeru, čim se uputi u njezinu nauku. On održa rječ, pa kad bi poslije došao u Zagreb, nikad ne bi propustio pohoditi Otece i zahvaljivati im za primljeno dobročinstvo.⁵¹

U zagrebačkoj je okolici bio nemalen broj crkava, koje su što Turci za čistih provala, a što protestantski vojnici oplienili i opustošili, da već gotovo nisu bile nalik crkvama, pa ih je narod posve napustio, a nitko nije pomišljao na to da ih popravi. I to je jedan dokaz, kolika je bila tada nestašica svećenstva u Hrvatskoj. Zagrebački Isusovac (L u k a r i ć ?) dao se g. 1610. na posao i uze uztrajno skupljati narod na propovied na poticati ga da popravi i uredi crkve, nabavljao bi crkveno ruho, svete slike i sve što treba za bogoslužje, držao je procesije, dielio sakramente. Vjerski je život kao čudom uzkrasnio, narod se preporodio. Jedan je Otac na poziv pošao u Petrinju na turskoj granici. Tu se već davno nije čula propovied na hrvatskom jeziku, aobće nitko se nije starao za vjerski život posade. Misijonar je sad često propoviedao, neumorno izpoviedao, a bilo je dosta takovih, koji već davno nisu primili sakramenata, uredio je i nekoliko nevaljano sklopljenih ženidba. Kad je svanuo dan razstanka, vojnici su hrpimice dolazili kapetanu moleći ga, nek Otcu ne da otići, jer su već za to kratko vrijeme, što je bio s njima, ubrali toliku korist za poznavanje vjere i za kršćansko življenje.

Teško je od turskih provala stradavalo Turopolje pod kraj XVI. stoljeća, osobito od onih pod H a s a n - pašom, koji je ognjem i mačem tu plodnu i dobro napućenu ravnicu strahovito opustošio: narod je što poginuo od mača, što dospio u sužanjstvo, što pobjegao i u udaljene krajeve, pa je Turopolje, piše suvremenik, tako opustjelo, da su izčezla sela, ljudima je nestalo traga. Kad je Petrinja g. 1595. prešla u kršćanske ruke, turske provale jenjaše, narod se vraćao na djedovinu, pače se tu naseljavao i narod iz drugih krajeva, jer je Turopolje bilo poznato s plodnosti zemlje. »Sada je taj kraj,« veli suvremenik oko g. 1630., »na glasu radi brojnih sela i dvoraca, kao da ga neprijatelj nikad nije popalio.« Na mnoge i usrdne molbe naroda ostavljenog velikim dielom bez duhovnih pastira, često su Isusovci iz Zagreba zalazili u taj

⁵¹ Litt. Annuae Resid. Zagr. 1609. (Austr. 133. str. 174—175).

kraj, koji se trudom toga vrijednog i radinog naroda u tako kratko vrijeme upravo preporodio. Otcu su imali posla na pretek. Izpoviedali su neumorno, vjenčavali one, koji nisu bili valjano vjenčani, pokrstili mnogo djece, izkorjenjivali praznovjerje, mirili zavade, budili uspavanu katoličku svijest, obnavljali stare običaje djedovske vjere. Kad bi god Otac došao u turopoljski kraj, primao bi ga narod s neizrecivim veseljem »kao glasnika s neba« i tako bi ga zaokupljao, da bi jedva dospio okriepiti se hranom. A kad bi odilazio, izpratili bi ga dobar komad puta. Neki ugledni plemići Turopolja predaše provincijalu Ivanu Argento, koji se upravo desio u Zagrebu, pismenu molbu, neka bi dopustio, da Otac bude cilu godinu kod njih no to nije bilo moguće. (O radu izvan Zagreba 1609—1611 gl. Vrela i Prinosi sv. 1. str. 111-114).

Gradska je občina već g. 1607 predala Isusovcima crkvicu Majke Božje, koja je nekoć pripadala nekim redovnicama (možda Dominikankama), a nalazila se na Griču tamo, gdje su se g. 1618. naselili kapucini.⁵² Ta je crkvica sada postala žarište vjerskoga života. Otcu su ne samo propoviedali, nego i (od 1608.) nedjeljom popodne držali kršćanski nauk, na koji su dolazile mnoge majke s djecom, pa i najugledniji građani. Vjerska pouka bila je temelj za pravo kršćansko življenje i tako vidimo, da je broj ispovieda naglo porastao: Otcu su g. 1611. ispoviedili i pričestili u Zagrebu o Novoj godini, Uskrsu i Velikoj Gospi preko 6000 osoba, za mali tadanji Zagreb vrlo velik broj. Svak se tomu čudio, a jedan odličnik (vir quidam primarius Regni) poslao je posebno glasnika odsutnom banu Erdedu s radostnom porukom, da je oživjela stara bogoljubnost Zagreba. Iste godine ispoviedala su dva Ota i izvan Zagreba: jedan je u uzkršno vrijeme ispoviedio 400 duša, a drugi, na drugom mjestu, 2700.

Bio je na Griču ružan običaj, da se nedjeljom održavao na trgu tjedni sajam, pa su trgovci već ranim jutro otvarali trgovine baš kao u radne dane. Tako su mnogi ostajali bez Mise i propoviedi. Otcu g. 1608. učiniše prvi korak te izposlovaše, da se trgovine smiju otvoriti istom poslije propoviedi u župnoj crkvi sv. Marka. U tom pravcu radili su Otcu i sljedećih godina i napokon polučili, da je sabor zabranio sajmove na nedjeljni dan ne samo u Zagrebu, nego uobće u cijeloj Kraljevini. Još prije nego je stvoren taj zaključak, koji nije ušao u saborska »Acta«, ban je Erded za svoje posjede izdao sličnu zabranu govoreći javno, da ne će da mu opet Isusovci prigovore radi sajмова. Učinak se saborove zabrane odmah osjetio u Zagrebu na veoma vidljiv način: dok je prije, veli svremenik, pribivalo Misi kod sv. Marka tek nekoliko osoba, sad je crkva tako puna, da često ljudi moraju stajati vani, a svećenik, kad ide k oltaru, s mukom si prokrčuje prolaz.⁵³

⁵² Ž. Jironšek, Kapucinski samostan s crkvom sv. Marije na Griču (»Hrvatski Glas« od 8. i 9. lipnja Zagreb, 1941).

⁵³ *Annuae Litt. Soc. Jesu* 1611 (Dilingae s. a.) str. 448.

Sačuvano je mnogo crtica, koje svjedoče o humanom i društvenom radu grčkih Otaca, a prigoda je za to bilo dosta u doba krutih zakona i nesmiljenih običaja. Navodimo jedan primjer, značajan za moralne nazore davnih dana. Žena velikaškog roda ubila svog muža i splela se s čovjekom prosta staleža. Sud ju je osudio (1610) na strašnu kaznu: najprije će joj se užarenim klijestima trgati meso s tijela, a onda će ju privezati konju za rep i povlačiti gradskim ulicama. U zadnji čas, kad se već krvnik spremao da izvrši osudu, izhodiše Otcí, da joj se oprostilo barem ono okrutno mrcvarenje prije smrti. Godišnja izvješća svake godine pripoviedaju, kako su Otcí s uspjehom mirili zavađene, uzpostavljali mir i ljubav između zavađenih bračnih drugova, sprječavali potajna umorstva, uklanjali javne sablazni i t. d.

Pomirljivo su djelovali Isusovci i u najkritičnijem času borbe oko gradskog statuta zagrebačkoga g. 1608. Priobćit ćemo stvar, s nekim dosad nepoznatim potankostima, kako ju prikazuje pisac Anna, a za ostalo upućujemo na studije Vjekoslava Klaića.⁵⁴ Prigodom izbora novoga načelnika pošlo je demokratskoj stranci za rukom promieniti uređbu senatora tako, da bi, ne dirajući u vlast načelnika i gradskoga kapetana, sva gradska uprava prešla na občinu. Mnogi su se tomu žestoko oprti te su u samoj gradskoj viećnici izjavili, da vole poginuti negoli pristati na tu promjenu; padale su uvrede i kletve na ugledne ljude, pa i na samog načelnika, napokon i prietnje, ako se odluka ne poništi. Nakon sjednice načelnik skupi u svojoj kući prisežnike na viećanje. Prisežnici svjetovaše, neka se strančari i rušitelji mira uhite i u bližnji toranj zatvore. Načelnik posluša taj savjet, pozove odmah k sebi neke nezadovoljnike, izgrdi ih i dađe po gradskim stražarima potajno odvesti u toranj. Stvar se ipak brzo pročula, i nakon nepuna dva sata veliko mnoštvo oružanih pristaša zatvorenih građana dođe k tornju. Uzrujano se mnoštvo već spremalo da razvali vrata i oslobodi zatočene, spremno udariti oružjem na načelnika i njegove ljude, ako bi ih tko pokušao spriječiti u naumu. Bilo je jasno, pasti će krv. Brzo poteče nekoliko razboritijih građana k Otcima moleći ih da spriječe nesreću. Već je bila kasna noć. Otcí odmah pohite k načelniku, uzmu ga zaklinjati i svjetovati: ako želi od sebe i od grada ukloniti veliko zlo, neka zatvorene pusti slobodno otići. Načelnik smjesta posluša te se zaputi s Otcima k razdraženoj svjetini, zatraži da odlože oružje i da se umire. Narod je bio silno biesan i bio bi načelnika raznio na komade, no iz obzira prema Otcima odustade od krvave namjere. »Dali bi mi tebi,« dovikivahu načelniku, »da nisu tu velečastni Otcí!« Načelnik naredi, da se puste uhićeni, i kad ih izvedoše iz tornja, dopusti im da odu svojim kućama. Sutradan su

⁵⁴ Vj. Klaić, Statut grada Zagreba od g. 1609. i reforma njegova g. 1618. (Zagreb 1912); isti, Banovanje kneza Nikole Frankopana Tržačkoga 1617—1622. (RAD 211. str. 149 ss.).

množi građani došli u rezidenciju zahvaliti Otcima, što su spriječili krvoproliće.

4. — Rekli smo, da je Aquaviva učinio iznimku, kad je pristao, da se započne kolegij, premda za kolegij nije bilo zaklade, kakva se po ustanovama Isusovačkog reda zahtjeva: postojala su samo obećanja i nade. Što je rezidencija do g. 1611. dobila u ime zaklade, nije ni izdaleka dotjecalo. Rentom o. Stjepana Ratkaja i prigodnom milostinjom rezidencija je kako tako vezala kraj s krajem, no renta je bila privremena, a milostinje bivalo je sve manje. Ipak je Aquaviva g. 1612. (točniji datum je nepoznat) zagrebačkoj rezidenciji podielio naslov i prava kolegija. Ne može biti sumnje, da je to učinio usljed toga, što je rezidencija dobila Glogovnicu (1611), za koju su Isusovci u prvi kraj držali da joj čisti prihod iznosi 500 forinti. No taj je račun bio pogrješan, jer, kako vidjesmo, glogovačko imanje davaše, i nakon poboljšanja i investicija, tek četvrtinu rečene svote, a vrlo često još puno manje. K tomu treba uzeti u obzir, da Isusovci po ustanovama svog reda nisu mogli primati plaće za svoj obsežni dušobrižnički rad, pače u njihovoj se crkvi nije smjela ni pobirati uobičajena inače milostinja, a nije bilo ni škrabice za milodare. U njihovim školama nije se plaćala školarina, nastava je morala biti bezplatna kao i sav ostali rad. Sreća je dakle, što su Isusovci precijenili vrijednost Glogovnice, jer inače teško da bi Aquaviva bio rezidenciju proglasio kolegijem, pogotovo kad je i zgrada kolegija bila i odveć skromna, zapravo kukavna. Dobronoki ju naziva »e pastoritius mapalibus male sarta maceries; podrtina skrpana od pastirskih koliba«. Još dugo je kolegij trpio oskudicu, kako svjedoči dopisivanje generalâ sa zagrebačkim Otcima. Oddahnuo je tek plemenitim gestom Isusovca o. Ignacija Thonhausena, koji je pred svoje svečane zavjete kolegiju poklonio ptujsko vlastelinstvo. Ovo je prodano g. 1656., a od prodajne svote dobio je kolegij kao fundaciju 47.000 for. Nek je mimogred spomenuto, da Hrvatska duguje Thonhausenima još dva kolegija: Ignacijeva majka grofica Ursula Thonhausen fundirala je isusovački kolegij i konvikt na Rie'ci, a Ignacijeva sestra Ana Margareta kolegij varaždinski svotom od 50.000 for.

Prvi rektor, o. Aleksandar Dobokaj, uveden je u službu oko Duhova 1612. Prije je bio rektor u slovačkom mjestu Šaly nad Váhom (madž. Sellye). U jeseni iste godine otvoren je i najviši razred gimnazije, Retorika, a prvi je profesor bio o. Franjo Szeghi, ujedno i knjižničar.

Školske godine 1612/13 brojio je kolegij 15 članova: 7 Otaca, po četiri magistra i brata. Od Otaca bili su Hrvati Ratkaj, Vra-

gović, Lukarević i Mislenović,⁵⁵ od magistara Splitsanin Lovro Grizogono,⁵⁶ profesor Poezije (5. razred).

Da završimo taj kratki prikaz s nekoliko značajnijih stvari iz prvoga lustra mladoga kolegija.

Društvo osjećaj pokazaše Isusovci i tim, što su se već nekoliko godina nakon dolazka u Zagreb bavili mišlju, da i tu, kao što običavahu posvuda, osnuju konvikt za dake siromašnih staleža. Za stvar zagrijaše bivšega bana grofa Ivana Draškovića, koji obeća podići zgradu za konvikt (Seminarium studiosorum pauperum), i već je g. 1613. bilo na gradilištu sve drveno tvorivo, kad plemenitoga velikaša iste godine zateče smrt u Bratislavi. Djelo je ostvareno dvadesetak godina poslije.⁵⁷

G. 1614. osnovana je u Zagrebu đačka kongregacija od Navještenja Marijina, prva Marijina kongregacija na hrvatskom tlu. Zanimljivo je, da se u tu kongregaciju upisivahu i odrasli ljudi, napose plemići i velikaši, pa čak iz inozemstva, tako na pr. u godini osnutka s kraja Ugarske grof Juraj Drugeth de Homonna. Drago nam je zabilježiti, da su ove godine đaci na Tielovo deklamirali kod pojedinih postaja procesije hrvatske pjesme.

Za maleni Zagreb na početku XVII. stoljeća bila je velika stvar, što je gimnazija g. 1615. brojila već 400 đaka. Tri puta te godine nastupiše đaci u javnosti. Prvi put na početku školske godine u čast imenovanom je garskom biskupu grofu Ivanu Erdedu,⁵⁸ koji je u stolnoj crkvi imao mladu misu u prisutnosti vanredno velikog broja velikaša i ostalog plemstva. Bio je sin junačkoga bana i vojskovođe Tome Erdeda. Crkvu su đaci izkitili emblemima i epigramima, posve u duhu vremena, koje nije štedjelo pohvalama zaslužnim i iztaknutim ljudima i rodovima. Đaci su prikazali i predstavu, kojoj je predmet bio kao stvoren za ovu zgodu: Sveti Ambrozij, lik i uzor biskupima. Prigodom pak prisege novoga bana Benka Turocija prirediše đaci neku vrst akademije, u kojoj su u zvijezde kovali ju-

⁵⁵ Umro u ljetu 1613. u Zagrebu. Rodio se u Pokupskom o. 1578., u Redu, u koji je stupio o. 1597., učio je 3 god. filozofiju i 3 god. teologiju (Cat. trienu I Zagr. 1611). O njemu gl. Fancev, GRADA 32—33 i VRELA i PRINOSI sv. 1 (1932) str. 114—115.

⁵⁶ gl. J. Predragović, Lovro Grizogono i njegov »Mundus Marianus«. (VRELA i PRINOSI sv. 8, 1935, str. 51—73).

⁵⁷ E. Laszowski, Prinosi za poviest sjemeništa (konvikta) sv. Josipa u Zagrebu (1653—1752). Vrela i Prinosi 9 (1939) str. 61.

⁵⁸ Imenovan biskupom jegarskim (Erlan, Eger) od kralja Matije II., nije nikad bio potvrđen od Sv. Stolice. Hierarchia catholica medii et recentioris aevi vol. IV (P. Gauchat), Münster 1935, str. 73. — U rukopisnoj Historia Collegii Zagr. (seuč. knjižnica u Budimpešti) fol. 15r] najprije je pisalo za I. Erdeda da je biskup varadinski, a poslije je nepoznata ruka prečtala »Varadinensi« i nad tim napisala »Zagrabiensi«. Krivo je oboje.

načke vrline podkralja kraljevine Hrvatske. Na Tielovo gimnazijalci izvedoše na kaptolskom trgu *Evandeoski vinograd* s biblijskim tipovima uzetim iz Staroga i Novoga Zavjeta. Ti nastupi bili su također znak živa školskog rada, koji je tako djelovao na zagrebačkoga biskupa Petra Domitrovića, da je klerike biskupijskoga Sjemeništa dao u gričku gimnaziju, gdje su se budući službenici oltara vrlo dobro osjećali.⁵⁹

Sljedeće godine (1616.) zagrebački su kanonici živo nagovarali Otce, da se presele na Kaptol i tu vrše svoj školski i svećenički rad: dat će im propovjedničku katedru u stolnoj crkvi i namaknuti zakladu za kolegij; ako li to ne može biti, neka barem dadu jednog ili dva člana, koji će naučati u kaptolskoj školi, a Kaptol će se poskrbiti za stan i uzdržavanje. Premda je rektor Coronius bio sklon udovoljiti želji Kaptola, ostali Otc i provincijal držahu, da to ne može biti. Godine 1617. opet uprieše kanonici, da bar dobiju dva profesora, ali je Red i taj put častni poziv odklonio, a kanonici nanovo otvoriše svoju školu na Kaptolu.

Tih dviju godina davane su po tri predstave. Na početku g. 1616. prikazan je s velikim uspjehom »Sveti Stjepan, ugarski kralj«, upravo u vrijeme zasjedanja Kraljevinskoga Suda (tempore solemniorum judiciorum, Lit. Ann. Zag.), pa su predstavi prisustvovali i brojni velikaši i plemstvo. Komad je, možda radi njegove duljine, razdieljen na dvoje i prikazan u dva dana. Na Tielovo iste godine dali su đaci dva komada »Melhizedeka, velikog svećenika«, a na Kaptolu »Abrahamovu žrtvu«. Tako i na Tielovo g. 1617. komade »David i Golijat« i »Mjedena zmija«. Treći put nastupiše đaci na svečanoj podjeli školskih nagrada s komadom kojemu ne znamo naslova (Lit. Ann. Zag. 1617).

To su početci dugog i uztrajnog rada đačkoga kazališta, koji je stvorio kazalištnu tradiciju staroga Zagreba.⁶⁰

Miroslav Vanino D. I.

⁵⁹ Lit. Ann. Coll. Zag. 1615. (Austr. 133. pag. 334).

⁶⁰ Poviest kazališta isusovačke gimnazije u Zagrebu. Hrvatska Prosvjeta III (Zagreb 1916).